

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

31 JULI
1948

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

21e JAARGANG
Nº 7

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

Ingevolge papiertoewijzing van het „Bureau Papierverdeeling Pers”, nr. 1660/2837/V-20, verschijnt deze uitgave maandelijks en is de omvang van dit nummer 8 bladzijden, formaat 16 × 25 cm.

KRONINGSHERDENKINGEN IN UTRECHT.

De komende plechtigheden op den 4den en 6den September a.s., de troonsafstand door koningin Wilhelmina en de beëdiging en inhuldiging van koningin Juliana, richten de gedachten onwillekeurig op overeenkomstige gebeurtenissen in vroegeren tijd. Vaak kwamen ze in de geschiedenis van Nederland gelukkig niet voor. Na de souvereiniteitsaanvaarding door den erfprins van Oranje in 1813 ging in de sedert verstreken 135 jaar de koninklijke scepter slechts driemaal in andere handen over, in 1840, 1849 en 1898. Eén keer, den 7den October 1840, ging een troonsafstand aan die wisseling vooraf, toen koning Willem I in alle stilte en eenvoud op Het Loo zijn handteekening zette onder de acte, die hem ook formeel zou scheiden van het volk, dat hem in 1813 had terug verlangd en hem met groote vreugde had ingehaald, en hem nu in nieuwe, zij het ook vrijwillige ballingschap zou laten weggaan.

Artikel 50 (vroeger 51) der grondwet bindt de zgn. kroning, te midden der volksvertegenwoordiging, aan een openbare plechtigheid te Amsterdam, en het zijn dus de inwoners der hoofdstad van het rijk, die rechtstreeks aan het feestelijk huldebetoon deel kunnen nemen. De provincie, de burgerij van elders kan slechts zijdelings in de viering der nationale gebeurtenis betrokken worden. Wat de stad Utrecht betreft, blijkt uit de tijdsberichten echter niet, dat haar inwoners de vreugde over de troonsbestijging der eerste drie Oranjekoningen naar buiten hebben laten blijken, evenmin dat haar overheid op de vaderlandsche beteekenis daarvan heeft gewezen en tot blij gedenken heeft opgewekt. In hare

vertegenwoordiging bij de plechtigheid zelve zag de overheid blijkbaar een voldoende en passende uiting van het volksgevoel. Elders in het koninkrijk is het niet veel anders toegegaan en is het meestal ook bij de wettelijk voorgeschreven afkondiging van de pui der raadhuizen gebleven.

De inhuldiging van koning Willem I vond den 30sten Maart 1814 plaats, en de Utrechtsche courant, tot 1854 een slechts drie-maal 's weeks verschijnend blad, vermeldde in haar nummer van dien dag het „programma van het ceremonieel, ter gelegenheid der stemming van 600 uit de aanzienlijkste ingezetenen, over het ontwerp eener grondwet voor de Vereenigde Nederlanden”, te houden in de Nieuwe kerk op 29 Maart 1814, en van de uitroeping des konings op den volgenden dag. De nummers van den 1sten en den 4den April d.a.v. brachten verder nog een kort verslag der plechtigheid en van de feestelijkheden te Amsterdam, waaraan de proclamatie der regeeringsaanvaarding van den koning was toegevoegd.

Bij de inhuldiging van koning Willem II, den 28sten November 1840, bepaalde de Utrechtsche courant de voorlichting harer lezers tot het afdrucken in hare nummers van 25, 27 en 30 November van een zeer kort programma der Amsterdamsche feestelijkheden, 27 November—5 December, van een beknopt verhaal der handeling in de kerk en van de daar door den koning gehouden toespraak.

En den 12den Mei 1849, toen koning Willem III werd beëdigd en ingehuldigd, schonk de Utrechtsche courant evenmin opvallende aandacht aan de gebeurtenis. Ze volstond met het geven van een samenvattend bericht daarover in haar nummer van 14 Mei, waarin ook nu de koninklijke „aanspraak” geheel was opgenomen. In navolging harer kort te voren opgerichte concurrente, de Nederlander, nieuwe Utrechtsche courant, had ze echter het officieel programma der plechtigheid als afzonderlijk blad aan de krant toegevoegd. In het laatstgenoemde, door mr. G. Groen van Prinsterer geredigeerde dagblad, waren „de intrede en huldiging” bovendien het onderwerp eener nabetrachting in het nummer van 15 Mei.

Het was het hoofdbestuur der Nederlandsche Rhijn-spoorweg maatschappij, dat in die dagen gezorgd heeft, dat althans een deel der Utrechtenaren op gemakkelijke wijze deelgenoot in de Amsterdamsche Oranjevreugde kon zijn. Blijkens advertenties liepen op 10, 11, 12 en 14 Mei 1849 extra-treinen van Arnhem en van Utrecht naar Amsterdam en terug, die op alle tusschenstations stopten, en op den kroningsdag konden de Arnhemmers nog om tien uur, de Utrechtenaren om half twaalf 's avonds huiswaarts keeren.

In den dan volgende tijd, gedurende de ruim 40-jarige regeeringsperiode van koning Willem III, en vooral in het laatste decennium daarvan, gaat het geheele Nederlandsche volk beseffen wat dreigt verloren te gaan. Het koningshuis zal in de mannelijke lijn weldra verstorven zijn. De geboorte van prinses Wilhelmina in 1880 verlevendigt evenwel de hoop, wekt de verwachting, dat het reeds 300-jarige verbond van Oranje met Nederland in nieuwen vorm zal voortduren. De dynastieke waarde van Oranje dringt steeds dieper in het volksbegrip door.

Als de jonge koningin bij het bereiken harer meerderjarigheid den troon bestijgt, dan is er geen plaats in Nederland en ook niet overzee, waar niet de feesttoon schalt, niet het vreugdevuur opblaait. Geen gebeurtenis is sindsdien zoo algemeen en zoo geestdriftig gevierd, en slechts het bevrijdingsfeest van 1945, waarin ook de blijdschap over de terugkeer van Oranje weerklonk, is met den kroningsjubel van 1898 te vergelijken.

Gesteund door verschillende subcommissies stelde het toen te Utrecht bestaande Centraal comité voor de viering van nationale feestdagen een vierdaagsch programma samen, dat van 31 Augustus tot 3 September werd uitgevoerd. Een geïllustreerde Feestwijzer, rommelig van samenstelling en onhandig van dikte (124 blzn.) en formaat (kwarto), diende als gids voor de burgerij. Hoogtepunten in de openbare feestviering waren een zanguitvoering van 2000 kinderen, gesteund door 200 mannenstemmen en begeleid door het Utrechtsch stedelijk orkest op het Vreeburg, een avondgondelvaart door de grachten en een „aanschouwelijke voorstelling van het volksleven en de bedrijfsbedrijven der Nederlanders in de 17de eeuw“, die op het toenmalige sportterrein achter het Wilhelminapark gegeven werd, en in een optocht der 500 gecostumeerde deelnemers door de stad eindigde. Den eersten avond werd de Maliebaan van stadswege verlicht en den laatsten avond een vuurwerk op het Vreeburg afgestoken. Het Vreeburg was tot dit doel vrijgehouden en evenmin als eenig ander stadsplein door een gelegenheidskermis in beslag genomen.

Overweldigend was het aantal muziek- en zanguitvoeringen, zoowel besloten als openbaar. Rondgaande réveillés wekten de burgers 's morgens tusschen 7 en 8 uur, van half acht af klonk een uur lang koraalmuziek van den Domtoren, een belangrijk deel van den dag trokken spelende muziekkorpsen rond, en 's avonds laat werden de feestgangers met muziek of taptoe naar huis geleid.

Zondag 4 September, toen allen en alles in de stad tot rust gekomen waren, vond 's avonds nog een gelegenheidsvoorstelling in den schouwburg plaats, waar de Utrechtsche tooneelvereniging „Van Lennep“ een door A. Wijnstok geschreven „oorspronkelijk, historisch volksdrama“ over het voetlicht bracht. „De Holland-

sche jongen", zoo luidde de titel, speelde tusschen de jaren 1556 en 1577 te Haarlem.

Wie er tijdens de feestdagen niet toe gekomen was, kon ook nog gedurende enkele dagen daarna genieten van de Oranje-tentoonstelling, die door het genootschap Kunstliefde in zijne zalen van het Gebouw voor kunsten en wetenschappen was ingericht. Daar was de vermaarde verzameling portretten en historieprenten van den heer A. Nijland uitgestald. Inleiding en voorlichting bij deze expositie gaven toen reeds door W. A. F. B. onderteekende artikelen in het Utrechtsch dagblad van 3 en 4 September.

Het nu komende kroningsfeest zal niet alleen een huldebetoon aan koningin Juliana, doch vooral ook een dankfeest voor koningin Wilhelmina zijn. Het zal ongetwijfeld rustiger dan in 1898 verlopen, doch in het gewoel van dezen tijd zal het inniger beleefd worden en zijn grondtoon dieper doorklinken. E.

UIT DE OUDE GILDEKISTEN VAN RHENEN:

Bij de inventaris van het oud archief der gemeente Rhenen worden vermeld de navolgende regesten van de Charters betreffende het gildewezen:

1604 Maart 5.

102. De magistraat der stad Rhenen richt een kleermakersgilde op en geeft daaraan verschillende voorschriften. Het groote zegel der stad verloren. Inv. no. 111a.

1641 December 4.

134x. Schout, burgemeesters en regeerders der stad Rhenen geven een ordonnantie aan het St. Nicolaasgilde van kleinhandelaars. Zegel verloren. Charter geschonden. Inv. no. 111ax.

1650 November 26.

140x. Schout, burgemeesters en schepenen der stad Rhenen geven een ordonnantie aan het schippersgilde. Zegel van 1650 verloren maar voorzien van een zegel van notaris Boon van 1793. Inv. no. 111b.

1757 November 14.

173. De magistraat der stad Rhenen richt een bakkersgilde op en geeft daaraan verschillende voorschriften. In dorso staat aangeteekend: „Aldus gepubliceert van den stadhuijse..... den 10 Januari 1762.

Zegel verloren.

Inv. no. 111c.

1761 Maart 9.

174. De magistraat der stad Rhenen richt een schoenmakersgilde op en geeft daaraan verschillende voorschriften. Het groot zegel der stad.

Inv. no. 111f.

De beschikbare gegevens loopen van 1600—1800.

Dit betreft echter uitsluitend de z.g.n. beroeps-gilden, terwijl de kerkelijke gilden reeds veel vroeger worden vermeld:

1e het Kuneragilde: het manuscript op perkament van 16 bladzijden betreffende een oorkonde waarbij in het jaar 1392 te Rhenen het Kunera gilde is ingesteld is in het bezit van de Oudheidkamer Rhenen, terwijl enkele oude ledenlijsten zijn opgeborgen in het oud archief der gemeente Rhenen.

2e Onze Vrouwen gilde: in het oud archief der gemeente Rhenen wordt dit vermeld, benevens eigendommen en gilde-meesters (1489).

3e H. Sacrement-gilde: idem 1462—1588.

4e H. Kruis-gilde: idem hadden eigendommen (1615).

Stonden de eerstgenoemden dus de z.g.n. beroepsgilden in nauw verband tot de Kerk, wat kan blijken uit het feit dat verschillende gilden een eigen bank in de Kerk hadden en van de boeten en breuken steeds een gedeelte werd afgedragen aan de kerkelijke armen, de laatstgenoemden waren zeer waarschijnlijk zuiver uit het kerkelijk leven voortgekomen.

Er bestaat tusschen alle voorschriften een zekere uniformiteit, welke zeer zeker voor een groot gedeelte is ontstaan door de gecommitterden voor de gilden, welke steeds door de overheid worden gehoord.

Zoo wordt in alle voorschriften in de eerste plaats geeischt het burgerschap van de stad.

In de tweede plaats bestaan de inkomsten voornamelijk uit gelden verschuldigd bij het toe- en uittreden van het gild. en zijn hierbij dezelfde bezwarende bepalingen opgenomen voor vreemden en de zelfde gunstige bepalingen voor borgers en gildebroerssoons.

Steeds vind men bij alle gilden dezelfde uitgaafposten voor bierkamergelt — pijpen — tabak — kaarten — jenever — bodegelt — brood en kaas.

Waren er meer uitgaven dan ontvangsten dan moest de navertering worden betaald om dit aan te zuiveren.

Uit verschillende bescheiden kan blijken dat elk gilde 2 gilde-

meesters had, waarvan elk jaar 1 afgang en de oudste de rekening hield en het beheer had over de kist.

Alle bedrijven in de gilden genoemd waren onderworpen aan een zelfde keur van maten en gewichten, waarop ongeveer dezelfde zware straffen werden gesteld tot het sluiten van het bedrijf toe.

Deze opgelegde boeten kwamen ten goede aan de keurmeesters hetgeen wel een zeer sterken prikkel voor de heeren was om nauwkeurig toe te zien.

Uit deze voorschriften blijkt dat de overheid het belang van deze voorschriften inzag en niet aarzelde om scherp regelend op te treden.

Naast dezen ijk van maten en gewichten was er ook toen reeds prijsbeheersching en keuring der waren, waarop de zelfde zware straffen werden gesteld.

De gilden werden geladen of te wel bijeengeroepen.

Hierbij gold verplichte opkomst evenals bij de begrafenis van een gildebroeder.

De positie van het gilde was zeer sterk. Wanneer men het niet met de heeren eens was en men kreeg ongelijk dan werd men beboet.

De vergaderingen of bijeenkomsten mochten niet worden gehouden zonder consent van den Schout.

De gilden hadden zeer veel invloed op de regeering der stad hetgeen onder meer blijkt uit het feit dat meerdere gildebroeders Schepen-Raad-Schout of Burgemeester waren. Er waren toen binnen de muren der stad slechts weinig personen en hiervan waren slechts weinigen kiezer, omdat de welstandseisch was gesteld.

Onze gildebroeders moesten allen reeds aan dezen eisch voldoen om lid van het gilde te kunnen worden.

Neemt men dan verder in aanmerking dat er gilden waren met 70 en 30 leden, dan blijkt wel overduidelijk welken invloed deze heeren hadden.

Twist op den teerdag werd zwaar gestraft, vooral de messen-trekkerij.

Toen reeds een soort vestigingsverbod — verplichte aansluiting bij een vakbond — verplichte zondagsluiting.

Schoenmakers- en Leerverkoopers: Deze hadden een eigen bank in de Kerk met 4 koperen blakers, een vlag en een staf.

Inkomsten werden ook geheven per ingevoerde huid.

Gesproken wordt van Langstraats of maatwerk. Maatwerk moest binnen 3 weken klaar en lapwerk binnen 2 weken. Er waren veel knegten, veelal 2 per baas.

Deze schoenmakersvlag berust nog in de oudheidkamer Rhenen; benevens kist en schild met zilveren laars en schoen.

Schippers: zilveren schild, vlag en eigen bank in de Kerk. Het schild en de vlag zijn in het bezit van de oudheidkamer Rhenen, benevens de kist.

De inkomsten bestonden voor een gedeelte uit *busgeld*, waarschijnlijk verschuldigd door inkomende vreemde schippers.

Er worden reeds veerdiensten genoemd op Rotterdam—Amsterdam—Utrecht en Arnhem, waarvan de voornaamste wel was die op Utrecht.

Als proef moest men eerst een jaar lang met zijn eigen schip hebben gevaren en verstandig zijn dit schip te kunnen voeren of regeeren.

Tusschenpersonen werden niet geduld, elk zorgde voor zijn eigen vracht en mocht deze ook niet aan een ander overdoen.

Wanneer meerdere schepen leeg aan land lagen werd om de vracht geworpen.

De gildemeesters worden hier ook genaamd: *deekens*.

De schepen konden worden gevorderd voor vervoer van soldaten.

Een ieder die de gildeklok trekt zonder consent van de *deekens* wordt beboet.

Craamers: Bij de opsomming der koopwaren worden o.m. genoemd: bombazijnen-taf-trijpen-labberdaan-buskruid-hagel-rapsels-truffels enz.

Een van de gildemeestersschilden is nog in het bezit van de oudheidkamer, benevens de kist.

Kleermakers: Voor een betrekkelijk kleine plaats waren er zeer veel kleermakers-bontwerkers-borduurwerkers, droogscheerders en wandsnijders nl. 25 à 30. Hieruit volgt dat het werk toen in zijn geheel als huiswerk werd beoefend en er nog geen centrale punten voor de bewerking werden aangetroffen.

Als bijzonderheid zij vermeld dat elke gildebroeder verplicht was in het bezit te zijn van een goed *Halsgeweer* en seijtgeweer ter verdediging van zijn lijf en de stad.

Bij geschillen konden *oudermans*: *morgenspraak leggen*.

In de oudheidkamer Rhenen berust de kist en een zilveren schild met schaar en strijkbout.

Bijlhouders (timmerlieden): een opmerkelijk groot aantal leden (7), waaruit is af te leiden dat veelvuldig gebruik gemaakt werd van *hout* en de bewerking meer tijd vorderde dan op heden.

De inkomsten bestonden o.m. uit belasting op inkomende vrachten hout; per aanneemsom van werk; en per afgeleverde *doodkist* (welke van wege het gild moest worden gebrand met een brandijzer.

De gilde had een *vlag*, een geschilderd *vendel* en een *zilveren bijl* versierd met een kroon (deze bijl is in het bezit van de oudheidkamer Rhenen), benevens de kist.

De naam van het gilde wijst op het veelvuldig gebruik van de *bijl* als gereedschap voor den timmerman.

Bakkers: Ook bij deze gilde bestonden de inkomsten voor een gedeelte uit *knegtengeld*, hetgeen echter zeer weinig veraïtwoord werd, waaruit blijkt dat de patroons toen voor het meerendeel alleen hun werk verrichten.

De kist is in het bezit van de oudheidkamer Rhenen.

Rhenen, 22 Juli 1948.

W. ZANEN.

OUDKATHOLIEK MUSEUM.

In verband met de beide tentoonstellingen alhier heeft de directie van het Oudkatholiek museum een expositie gemaakt van hetgeen in verband staat met de „Schuilkerken”.

Gravures, foto's en d.g. zijn voor den dag gebracht.

Daarbij een keur van gewaden, van oud zilver en kostbare boeken, welke in die verborgen schuurkerken en uitgebroken en tot bedehuis ingerichte bidplaatsen werden gebruikt, zijn te zien en menig bezoeker zal zeggen: we wisten niet, dat in die haast onvindbare plaatsen in onze steden en dorpen zooveel moois in gebruik was en ten dele nog is.

De bezoekers dezer tentoonstelling — het museum staat in de Mariahoek 9 en is zelf een oude schuilkerk, vinden steeds een gids aanwezig, die hun vragen zoo goed mogelijk beantwoordt.
